סיור באלמנשיה
כפי שסיפרתי לבתי

جولة في المنشية
كما حكيت لابنتي

7

כתבה // נורמה מוסי
צילם // איתן ויתקון

كتبتها //نورمه موسي
تصوير // إيتان فيتكون

הסיור הזה נכתב עבור עמליה, בתי. היא בת ארבע היום. אבל אני חושבת על איך אספר לה על אלמנשיה מאז שנולדה. אני רוצה שהיא תדע שכאן בתל־אביב, ליד הים שהיא כל כך אוהבת, היתה פעם שכונה שחיו בה ילדים כמוה, אנשים שהיו להם חיים מלאים: תשוקות, שנאות, אהבות וחלומות. אני רוצה לספר לה מבלי להטיל עליה את האימה של הגירוש וההחרבה. אני רוצה שהיא תדע, אבל אני גם רוצה לשמור עליה. לכן אני כותבת עבורה את הסיור הזה.

אלמנשיה المنشية

מספר תושבים בשנת 1944 // כ-12,000 על פי דו"ח תחנת משטרת מנשיה	عدد السكان عام١٩٤٤ // حوالي – ١٢,٠٠٠ بحسب تقرير محطة شرطة المنشية
מקורות פרנסה עיקריים עד 1948 // בעיקר מסחר	مصادر العيش الأساسية حتى ١٩٤٨ // في الأساس التجارة
בתי ספר // אלאמויה, אלעבאסיה, אלשיחי, אברהים אלשאער	مدارس في المكان // الأموية، العباسية، الشيحي، إبراهيم الشعار
אתרי דת // • מסגד חסן בק, נמצא במקום עד היום. • מסגד אלרשיד – כבר לא נמצא במקום. • שני בתי כנסת, מתוכם אחד כנראה עוד פעיל בשכונה.	مواقع دينية // • مسجد حسن بيك، موجود حتى اليوم. • مسجد الرشيد– غير موجود • كنيسان، واحد لا زال فعالا في الحارة كما يبدو.
תאריך כיבוש // ה-28 באפריל 1948	تاريخ الاحتلال // ٢٨ إبريل١٩٤٨

היכן נמצאים הפליטים // ירדן, עזה, מצרים, יפו, רמלה ולוד	أين يتواجد اللاجئون اليوم // الأردن، غزة، مصر، يافا، الرملة واللد
יישובים יהודיים על אדמות השכונה // שורה של מלונות על חוף תל־אביב, ביניהם דייויד אינטרקונטיננטל	بلدات يهودية على أراضي الحي // مجموعة من الفنادق على شاطئ بحر تل أبيب وبينها دافيد إنتيركونتيننتال
יישובים פלסטיניים קרובים // אלמנשיה היתה חלק מהעיר יאפא. הכפרים הקרובים היו הכפר סמיל, הכפר ג'מאסין והכפר שיח' מונס מצפון, והכפר סלמה מדרום־מזרח.	بلدات فلسطينية مهدمة // المنشية كانت جزءا من يافا. القرى القريبة كانت قرية صُميل، قرية الجماسين وقرية الشيخ مونّس من الشمال، وقرية سلمة من الجنوب الشرقي.

תמונת שער: בית האצ"ל - מסגרת לטיילת // صورة غلاف: بيت هإيتسل . إطار للممشى

كتبت هذا المسار من أجل ابنتي عماليَه التي تبلغ من العمر لحظة كتابة هذه السطور أربع سنوات. ولكنني أفكر منذ ولدت كيف سأخبرها بأمر المنشية. أريدها أن تعرف أنه هنا في تل أبيب، بجانب البحر الذي تحبه كثيرا، كانت مرة حارة عاش فيها أولاد مثلها، أناس كانت لديهم حياة كاملة: رغبات وأحلام، أحبوا وكرهوا. أريد أن أخبرها دون أن أملأ قلبها برعب التهجير والدمار. أريدها أن تعرف، ولكنني أريد أن أحافظ عليها، أيضا. لهذا أنا أكتب من أجلها هذا المسار.

אלמנשיה المنشية // תל־אביב تل أبيب

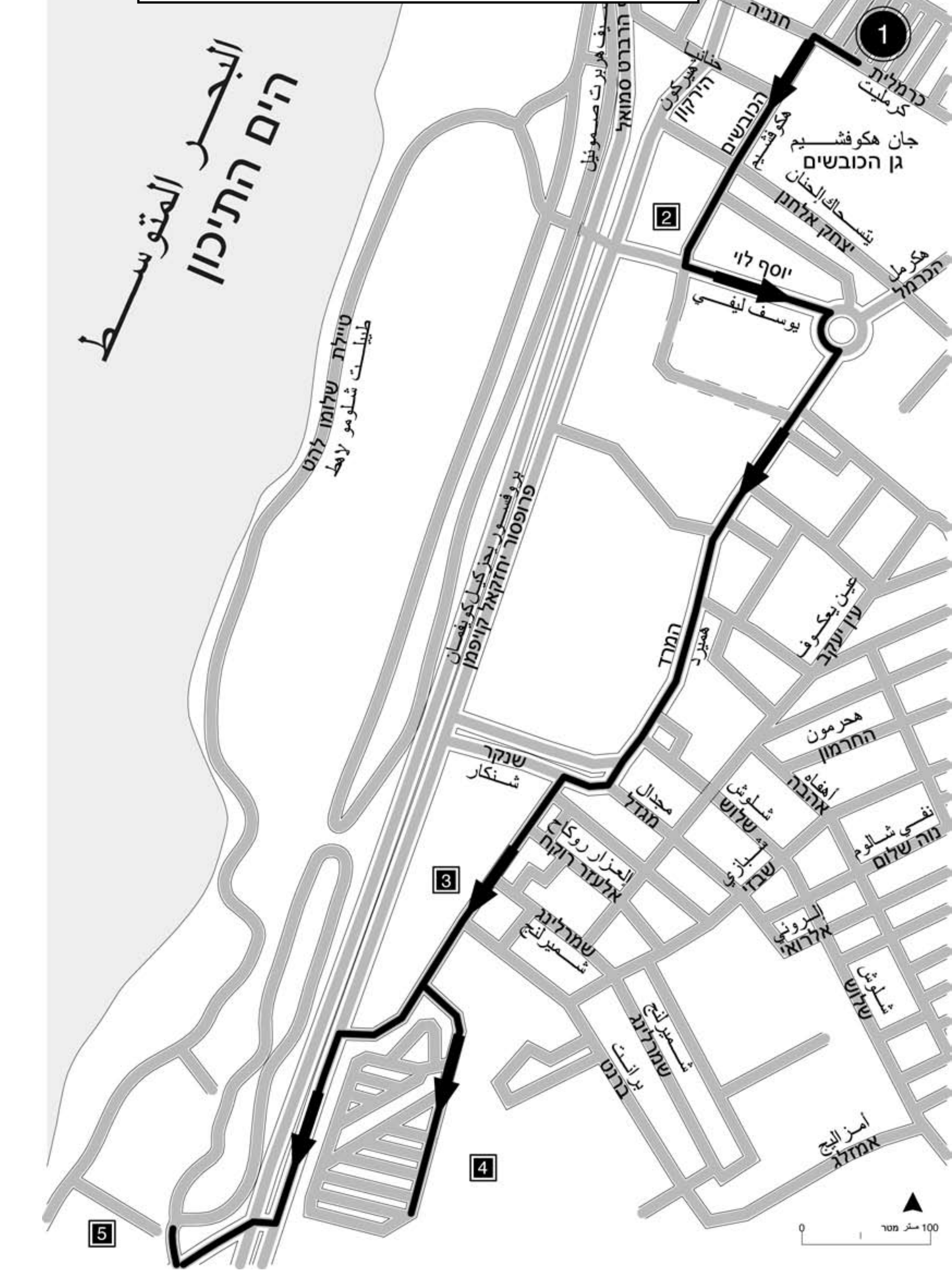

סוג מסלול //
רגלי

نوع المسار //
سيرا على الأقدام

נקודת מוצא //

מסוף כרמלית:
מגרש החניה לאוטובוסים הצמוד מדרום לשוק הכרמל בתל-אביב

نقطة الانطلاق //

محطة كرمليت:
موقف الباصات المحاذي لسوق الكرمل من جهة الجنوب في تل أبيب

נקודת סיום //

ליד מבנה מוזיאון האצ"ל בתש"ח, גן צ'ארלס קלור על שפת הים בתל-אביב

نقطة الإنهاء //

بجانب متحف الإيتسل في "تشاح"، حديقة تشارلس كلور على شاطئ البحر في تل أبيب

פרטי המסלול
تفاصيل المسار

הגעה ברכב //

למגיעים מאיילון יש לרדת במחלף וולפסון, כעבור 400 מטר יש לקחת את היציאה השנייה אל דרך יגאל ידין. כעבור 300 מטר להמשיך אל רחוב היינריך היינה. כעבור 1.2 קילומטרים יש לפנות שמאלה אל דרך בן צבי. כעבור 500 מטר יש לפנות ימינה אל שדרות ירושלים. כעבור 700 מטר להמשיך אל רחוב פרופ' יחזקאל קויפמן ומשם להמשיך לאורך 1.1 קילומטרים על רחוב הירקון. אז יש לפנות ימינה אל רחוב דניאל, ומייד שמאלה אל רחוב הכובשים. ניתן לחנות בחניון שצמוד למסגד חסן בק.

الوصول بسيارة خاصة //

للقادمين من ايالون يجب النزول في مفترق ولفسون، بعد ٤٠٠م يجب الخروج في المخرج الثاني إلى طريق يجئال يدين. بعد ٣٠٠م واصلوا إلى شارع هينريخ هاينه. بعد ١.٢ كم يجب التوجه إلى اليسار، إلى شارع ديريخ بن تسفي. بعد ٥٠٠ م يجب التوجه إلى اليمين إلى جادة يروشلاييم. بعد ٧٠٠م واصلوا إلى شارع بروفيسور يحيزكيل كويفمان ومن هناك واصلوا ١.١ كم على طول شارع اليركون. عندها يجب التوجه إلى اليمين، إلى شارع دانيال، ومن ثم فورا إلى اليسار، إلى شارع هكوبشيم. من الممكن إيقاف السيارة في الموقف بجانب مسجد حسن بيك.

הגעה בתחבורה ציבורית //

כל קו המגיע למסוף כרמלית בתל-אביב (למשל קווים 17,16, ו-31 של דן מהתחנה המרכזית בתל-אביב).

الوصول في المواصلات العامة //

كل خط يصل إلى مسوف كرميليت تل أبيب (مثلا خطوط ١٦،١٧ و ١٣ التابعة لـ"دان" من المحطة المركزية في تل أبيب).

אורך המסלול //
כ-6 קילומטרים

طول المسار //
حوالي – ٦ كم

משך המסלול //
כשעה

مدة المسار //
حوالي الساعة

דרגת קושי //
קל

درجة الصعوبة //
سهل

מקום למלא בו מים //

במתחם "התחנה" ישנם שירותים ציבוריים וברזיות.

نقطة للتزود بالماء //

في منطقة المحطة هنالك حمامات عمومية وحنفيات.

עונה ממומלצת //

כל עונות השנה. בקיץ עדיף לערוך את הסיור לפני 10:00 או אחרי 17:00. ובכל מקרה מומלץ לכוון לסיים את המסלול לקראת השקיעה – כדי לצפות בה מהספסל שעל הטיילת, מערבית לבית האצ"ל.

موسم مفضل //

كل مواسم السنة. في الصيف مفضل القيام بالجولة قبل ال ١٠:٠٠ أو بعد ال ١٧:٠٠. وعلى كل الأحوال نوصي إنهاء المسار في فترة الغروب– لمراقبة الغروب من المقعد الخشبي في المتنزه، غربي بيت "هإتسيل".

אלמנשיה הוקמה בערך בשנת 1865 מצפון לעיר העתיקה יאפא ולאורך שפת הים. בסמוך אליה נוסדו שלוש שכונות יהודיות, שבהן התגוררו יהודים בני כל העדות: כרם התימנים, נווה צדק (שהוקמה ב-1887), ונווה שלום (שנוסדה ב-1890).

أقيمت المنشية حوالي عام ١٨٦٥ شمالي مدينة يافا وعلى طول شاطئ البحر. أقيم بجوارها ثلاث حارات يهودية، عاش فيها يهود من جميع الطوائف: كيرم هتيمنييم، نفيه تسيديك (أقيمت في ١٨٨٧)، ونفي شالوم (أقيمت في ١٨٩٠).

עמליה שלי, אני רוצה שתבואי איתי לסיור באלמנשיה, כי יש שם דברים שאני רוצה להראות לך, לספר לך. דברים שהם עצובים, אבל חשוב לדעת אותם כדי להבין וגם לשנות.

عمالَيه ابنتي، أريدك أن ترافقيني لجولة في المنشية، فهنالك أشياء أود أن أريك إياها وأخبرك عنها. أشياء حزينة، ولكن من المهم معرفتها لكي نفهم ولنغير، أيضا.

כשאני מסתכלת על התצלום של אלמנשיה הבנויה עדיין, אני רואה סגנונות בנייה שונים מאוד זה מזה: גגות רעפים, וגגות שטוחים; חלונות שמסתיימים בקשת, וכאלה שמייצרים ריבועים מקבילים. עדות לאוכלוסייה המגוונת שהתגוררה באלמנשיה: סוחרים ופועלים לצד אוכלוסייה מבוססת מאוד.

כדי לערוך סיור באלמנשיה צריך קודם כל לדעת לדמיין, דבר שאת יודעת לעשות טוב ממני. כי חלק מהסיור באלמנשיה הוא סיור בין רחובות ובתים שכבר אי אפשר לראות. על מנת לראות אותם ולהיות מסוגלות להתהלך ביניהם אנחנו צריכות להפעיל קשב מיוחד: לראות את מה שישנו ולדמיין את מה שאיננו.

للقيام بجولة في المنشية نحتاج إلى المقدرة على التخيل، أمر تستطيعين القيام به أفضل مني. لأن جزء من الجولة في المنشية هي جولة بين طرقات وبيوت لا نستطيع رؤيتها. من أجل رؤيتها والتجول بينها علينا أن نكون في إصغاء خاص: رؤية الموجود وتخيل ما هو ليس قائما.

1 בואי נתחיל את הסיור בשוק הכרמל, במגרש החניה לאוטובוסים שמדרום לשוק. אנחנו יכולות לעמוד כאן בין מגרש האוטובוסים לגן שמדרום לו, בין רחוב הכרמל למסוף הכרמלית. אם תסתכלי לכיוון הים תוכלי לראות את מסגד חסן בק, שעומד כמו אי בים של מגרשי חניה מבטון. את יודעת, בימי שישי אנשים מכל הסביבה מגיעים להתפלל כאן, גם היום.

1 دعينا نبدأ الجولة في سوق الكرمل، في موقف الباصات إلى جنوب السوق. نستطيع الوقوف هنا بين موقف الباصات والحديقة من الجنوب، بين شارع الكرمل ومحطة الكرمليت. اذا نظرت باتجاه البحر بإمكانك أن تري مسجد حسن بيك، الذي يقف كجزيرة بين ساحات المواقف من الباطون. أيام الجمعة يأتي مصلّون من المنطقة كلها للصلاة هنا، واليوم كذلك.

את רואה את הגן, משמאלנו? קוראים לו גן הכובשים. זה שם קשה ומוזר מאוד לגן. ולפארק שנמצא בין המסגד והים, לאורך החוף, קוראים פארק צ'ארלס קלור. הוא נראה כמו כתם ירוק

هل ترين الحديقة، على يسارنا؟ يسمونها حديقة «هكوبشيم». هذا اسم صعب وغريب لحديقة. وللبارك الموجود بين المسجد والبحر، على طول الشاطئ، يسمونه بارك تشارلس كلور. يظهر كبقعة خضراء تفصل بين تل أبيب ويافا، صحيح؟

צלם: קורט ברמר, שכונת מנשיה, לא מתוארך (כנראה לפני 1948) // تصوير: كورت برامر، حي المنشية، بدون تاريخ (كما يبدو قبل ١٩٤٨)

عندما أنظر إلى صورة المنشية التي كانت لا تزال قائمة، أرى أنماط بناء مختلفة عن بعضها البعض: سقوف قرميد، وسقوف مستوية، شبابيك تنتهي بقناطر، وأخرى تنتج مربعات متوازية. شهادة على التنوع السكاني الذي كان في المنشية: تجار وعمال إلى جانب مجموعة ميسورة الحال.

שמפריד את תל־אביב מיפו, נכון? קשה לדמיין שפעם, לא לפני הרבה זמן, כל האיזור הריק הזה היה מלא בתים, חלק משכונה. אם נעצום עיניים ונדמיין את כל הבתים שהיו כאן, נוכל גם לראות איך פעם תל־אביב ויפו היו בעצם עיר אחת.

תראי, הנה תצלום של אלמנשיה כשעוד היתה בנויה. צלם בשם קורט ברמר צילם אותה. הרחוב שאנחנו רואות באמצע התצלום, שחוצה אותו באלכסון, הוא רחוב הכרמל. כאן עבר הגבול הצפוני של שכונת אלמנשיה: הגבול בין העיר תל־אביב לעיר יאפא עבר במדרכה המערבית של הרחוב הזה. הבתים בצד השמאלי של התצלום היו חלק מתל־אביב. והבתים שבצד הימני של התצלום היו חלק מיאפא. הרחוב עבר במקום שבו אנחנו עומדות עכשיו.

כשאני מסתכלת על התצלום של אלמנשיה הבנויה עדיין, אני רואה סגנונות בנייה שונים מאוד זה מזה: גגות רעפים, וגגות שטוחים; חלונות שמסתיימים בקשת, וכאלה שמייצרים ריבועים מקבילים.

من الصعب تخيل أنه في فترة ما، منذ زمن غير بعيد، كانت كل هذه المنطقة المفتوحة مليئة بالبيوت، جزء من حارة. لو أغمضنا أعيننا وتخيلنا جميع البيوت التي كانت هنا، نستطيع أن نرى أيضا كيف كانت في الواقع تل أبيب ويافا مدينة واحدة.

انظري، هنا صورة للمنشية عندما كانت لا تزال مبنية. التقطها مصوّر باسم كورت بريمر. الشارع الذي نراه في منتصف الصورة، هو شارع الكرمل. هنا كانت الحدود الشمالية لحارة المنشية: الحدود بين مدينة تل أبيب ومدينة يافا مرت من على الرصيف الغربي لهذا الشارع. البيوت من جهة اليسار في الصورة كانت جزءا من تل أبيب. والبيوت من جهة اليمين في الصورة كانت جزءا من يافا. الشارع مرّ من المكان الذي نقف فيه الآن.

عندما أنظر إلى صورة المنشية التي كانت لا تزال قائمة، أرى أنماط بناء مختلفة عن بعضها البعض: سقوف قرميد، وسقوف مستوية، شبابيك تنتهي بقناطر، وأخرى تنتج مربعات متوازية. شهادة على التنوع السكاني الذي كان في المنشية:

עדות לאוכלוסייה המגוונת שהתגוררה באלמנשיה: סוחרים ופועלים לצד אוכלוסייה מבוססת מאוד. מגוון סגנונות הבנייה מעיד על טעמם ועל צורכיהם של מי שגרו בבתים של שכונת אלמנשיה. מי היו בעלי החנויות? מה מכרו בהם? מי היו בעלי הבתים? ומי היו הילדים שחיו בבתים האלה?
מה את רואה בתצלום עמליה?

تجار وعمال إلى جانب مجموعة ميسورة الحال. أنواع البناء المتعددة يدل على ذوق واحتياجات الذين سكنوا هذه البيوت في حارة المنشية. مَن كان أصحاب الحوانيت؟ ماذا باعوا فيها؟ مَن كان أصحاب البيوت؟ ومَن كان الأطفال الذين سكنوا هذه البيوت؟ ماذا ترين في الصورة يا عماليَه؟

תראי עכשיו את התצלום הזה, החדש. איתן ויתקון צילם אותו. במרכז התצלום, חוצה את קו האופק של הים, את יכולה לראות את צריח מסגד חסן בק, המבנה היחיד שנשאר מתוך כל הבתים שראינו בתצלום הישן. המסגד נמצא היום בין רחוב "הכובשים", שנקרא על שם כובשי אלמנשיה, כמו הגן, ובין רחוב הירקון, עם מלון דיוויד אינטרקונטיננטל שמתנוסס מעליו. בואי נסתכל שוב על התצלום הישן.

أنظري الآن إلى هذه الصورة الجديدة. صوّرها إيتان فيتكون. في يمين الصورة، قاطعا خط الأفق للبحر، بإمكانك أن تري مئذنة مسجد حسن بيك، المبنى الوحيد الذي بقي من جميع البيوت التي رأيناها في الصورة القديمة. يتواجد المسجد اليوم بين شارع «هكوبشيم»، والمسمى على اسم الذين احتلوا المنشية، مثله مثل الحديقة، وبين شارع اليركون، حيث يرتفع فندق دافيد انتركونتيننتال. لننظر إلى الصورة القديمة مرة أخرى.

בחלקו הימני של התצלום, חוצה את קו האופק של הים, את יכולה לראות את צריח מסגד חסן בק, המבנה היחיד שנשאר מתוך כל הבתים שראינו בתצלום הישן.

משמאל לצריח המסגד שני מגדלים: זהו בית ביידאס (בידס), ששכן על גבעה שנשאה את שם המשפחה, בסמוך לתחנת המשטרה של אלמנשיה. היום נמצא במקום מלון דן פנורמה. את יודעת, רנין ג'ריס מזוכרות פגשה את ח'יריה זידאן, שנולדה באלשיח' מונס בשנת 1928. אלשיח' מונס זה כפר פלסטיני, שהיה במקום שבו נמצאת עכשיו שכונת רמת אביב. ח'יריה זידאן גרה פעם בבית הזה, בית בידס, והיא סיפרה לרנין הרבה דברים מעניינים. למשל, שבשנת 1944 היא התחתנה עם זהדי בידס, ועברה לגור איתו בבית משפחתו באלמנשיה; זהו הבית הזה שממנו אנחנו יכולות לראות את שני המגדלים בתצלום. ח'יריה, שחיה היום ברמלה, סיפרה לרנין על בית ממש-ממש גדול. בית עם שלוש קומות, כשבכל קומה גרה משפחה אחרת: בקומה אחת היא גרה עם בן הזוג שלה, בקומה אחרת ההורים שלו, ובקומה השלישית אח שלו ומשפחתו. היום כבר אי אפשר לראות כאן את הבית שלה, ואפילו לא את הגבעה שעליה הוא עמד פעם. תחשבי, מה אם ח'יריה, שהיא כבר סבתא, היתה חוזרת לגור כאן פעם עם המשפחה שלה?

إلى يسار مئذنة المسجد هنالك برجان: هذا هو بيت عائلة بيدس، الذي كان على تلة حملت أسم العائلة، بجوار محطة شرطة المنشية. اليوم يقف هناك فندق دان بانوراما. أتعلمين، رنين جريس من ذاكرات التقت بخيرية زيدان، التي ولدت في الشيخ مؤنس عام ١٩٢٨. الشيخ مؤنس هي قرية فلسطينية، كانت موجودة في المكان الذي تتواجد فيه اليوم حارة رمات أفيف. خيرية زيدان عاشت مرة في هذا البيت، بيت بيدس، وأخبرت رنين الكثير من الأشياء الشيقة. مثلا، في عام ١٩٤٤ تزوجت من زهدي بيدس، وانتقلت للعيش معه في بيت عائلته في المنشية، انه هذا البيت الذي نستطيع أن نرى منه البرجين في الصورة. خيرية التي تعيش اليوم في الرملة، أخبرت رنين عن بيت كبير جدا. بيت من ثلاثة طوابق، وفي كل طابق عاشت عائلة أخرى: في الطابق الأول عاشت مع زوجها، في طابق آخر والداه، وفي الطابق الثالث أخوه وعائلته. اليوم لا يمكن رؤية بيتها ولا حتى التلة التي وقف عليها في مرة من المرات. فكري، ماذا لو كانت خيرية، وهي اليوم جدة، تستطيع العودة للسكن هنا مع عائلتها في مرة من المرات؟

في يمين الصورة، قاطعا خط الأفق للبحر، بإمكانك أن ترى مئذنة مسجد حسن بيك، المبنى الوحيد الذي بقي من جميع البيوت التي رأيناها في الصورة القديمة.

2 מסגד חסן בק נבנה ב-1916, על ידי המושל העות'מני של יאפא – חסן בק, ונקרא על שמו. המסגד, שחדל לפעול ונהרס בחלקו עם כיבוש השכונה, חזר לתפקד בתחילת שנות השבעים כתוצאה ממאבקים רבים של קהילת פעילים מיפו. במהלך המלחמה ב-48' היווה המסגד נקודה אסטרטגית הודות למיקומו על גבול השכונה, שהפך אותו לא רק למקום מרכזי מבחינה צבאית אלא גם לסמל.

2 أقيم مسجد حسن بك في العام ١٩١٦ بأيدي والي يافا العثماني، حسن بك. وقد سمّي باسمه. عاد المسجد الذي أغلق أبوابه وهُدم في جزء منه مع احتلال الحي عاد للعمل في السبعينيات نتيجة لنضالات كثيرة خاضها نشطاء اجتماعيين من يافا مقابل السلطات. شكّل المسجد خلال حرب العام ١٩٤٨ نقطة استراتيجية بفضل موقعه على حدود الحي الأمر الذي حوّله ليس فقط لموقع مركزي من ناحية استراتيجية بل إلى رمز، أيضا.

אולי יש לה נכדה בגיל שלך איתה תוכלי לשחק?

בואי נמשיך ונלך לאורך רחוב המרד, לכיוון דרום, כשהגב שלנו אל גן הכובשים ואנחנו הולכות לכיוון יפו. הרחוב משונה נכון? מצד ימין בניינים גבוהים, גדולים מאוד, שמסתירים לנו את הים; ומצד שמאל מגרש חניה, ועוד אחד, ועוד אחד, וביניהם כמה בתים שנראים ישנים יותר, כמעט מתפוררים. אלה הם בתים שהיו פעם חלק משכונות אלמנשיה. 3

ربما لديها حفيدة في عمرك تستطيعين اللعب معها؟

تعالي نستمر في المشي على طول شارع «هميرد»، باتجاه الجنوب، وظهرنا إلى حديقة «هكوبشيم» ونحن نسير باتجاه يافا. الشارع غريب أليس كذلك؟ على جهة اليمين مبان عالية، كبيرة جدا، تحجب عنا البحر، وعلى جهة اليسار موقف للسيارات، وواحد آخر، وواحد ثالث، وبينها بعض البيوت التي تبدو قديمة، على وشك التفتت. هذه البيوت كانت مرة جزءا من حارة المنشية. 3

כשאני מסתכלת על הבתים האלה, אני יכולה לדמיין לרגע גם את הבתים החסרים שהיו פעם לצדם. את יכולה לדמיין את הבתים המגיעים מנווה צדק עד הים? פעם, כשהלכתי שם עם איתן ויתקון, פגשנו איש ששיפץ את אחד הבתים. הוא סיפר שהבתים שייכים למשפחה שלו שגרה שם עוד לפני 1948, כשיהודים וערבים גרו באלמנשיה ביחד. מול הבית שלו יש עדיין בית כנסת, שנמצא באותו מקום מאז שהמשפחה שלו גרה שם, ואליו הגיעו להתפלל אנשים מאלמנשיה ומנווה צדק.

عندما أنظر إلى هذه البيوت بإمكاني أن أتخيل للحظة البيوت الناقصة التي كانت مرة إلى جانبها. هل تستطيعين تخيل البيوت التي تصل من نفيه تسيدك حتى البحر؟ مرة حين تمشيت هناك مع آيتان فيتكون، قابلنا شخص قام بترميم أحد البيوت. قال أن البيوت ملك لعائلته التي عاشت هناك قبل الـ ١٩٤٨، حين عاش اليهود والعرب في المنشية معا. مقابل بيته لا يزال هناك كنيس، الذي يتواجد في نفس المكان مذ سكنت عائلته هناك كان يؤّمه المصلون من المنشية ونفيه تسيدك.

אם תסתכלי שמאלה, תראי מגדל לבן וגבוה, שפעם היה המגדל הכי גבוה בכל תל־אביב. קוראים לו "מגדל שלום" ולפני שבנו אותו היה שם בית ספר מאוד יפה שקראו לו "גימנסיה הרצליה". את מרגישה כמה הכול קרוב? אלמנשיה, נווה צדק,

إذا نظرت إلى اليسار سترين بُرجا أبيض عاليا، كان في إحدى المرات أعلى برج في تل أبيب. يسمونه «برج السلام» وقبل أن يبنوه كانت هنالك مدرسة جميلة سموها «جيمناسيا هرتسليا». هل تشعرين كم هو قريب كل شيء؟ المنشية، نفيه تسيدك،

כשאני מסתכלת על הבתים האלה, אני יכולה לדמיין לרגע גם את הבתים החסרים שהיו פעם לצדם. את יכולה לדמיין את הבתים המגיעים מנווה צדק עד הים?

ותל־אביב של פעם, שקראו לה תל־אביב הקטנה, היו ממש קרובות, כמעט מחוברות. בטח גם הילדים שגרו באלמנשיה והילדים שגרו בנווה צדק ובתל־אביב היו יכולים לשחק ביחד. בואי נמשיך ללכת לכיוון דרום. הנה תראי, יש כאן מגרש משחקים לילדים. רוצה לנסות את הנדנדה?

وتل أبيب الماضي، التي أسموها تل أبيب الصغيرة، كانت كلها قريبة جدا، تقريبا متصلة. بالطبع كان بإمكان الأولاد الذين عاشوا في المنشية وفي نفيه تسيدك وتل أبيب أن يلعبوا سوية. دعينا نستمر في المشي باتجاه الجنوب. أنظري، توجد هنا ساحة ألعاب، هل تريدين تجربة الأرجوحة؟

פעם היה כאן שוק שקראו לו שוק היהודים. והרחוב שעליו אנחנו הולכות קראו לו רחוב התחנה. את יודעת מדוע? כי היתה פה פעם תחנת רכבת, עם רכבת שנסעה עד ירושלים. זוכרת שנסעת פעם ברכבת עם אבא? אז הרכבת הזו שנסעה לירושלים נסעה מאוד לאט. לא כמו הרכבת של היום. אבל היא גם התחברה לרכבת אחרת, ואפשר היה לנסוע איתה עד ביירות. איזה כיף היה אם היינו יכולות לנסוע לביירות!

أتعرفين، مرة كان هنا سوق أسموه سوق اليهود. والشارع الذي نسير عليه أسموه شارع المحطة. هل تعرفين لماذا؟ لأنه كانت هنا محطة قطار، قطار سافر حتى القدس. هل تذكرين أنك سافرت في القطار مع والدك؟ حينها كان هذا القطار الذي سافر إلى القدس بطيئا جدا. ليس مثل القطار اليوم. ولكنه اتصل مع قطار آخر، وكان من الممكن السفر حتى بيروت. أية متعة كانت لو كان باستطاعتنا أن نسافر إلى بيروت؟

ברחוב הזה היו פעם חנויות, בתים, רוכלים – שזה אנשים שמוכרים כל מיני דברים בדוכנים קטנים – הולכי רגל, אוטובוסים של חברת האוטובוסים המאוחדת וכרכרות עם סוסים; את יודעת, לפני

في هذا الشارع كانت هنا دكاكين، بيوت، باعة متجولون، باصات تابعة لشركة الباصات المتحدة وعربات مع حصن (حناطير)، أتعلمين قبل أن يكون هذا العدد الكبير من السيارات كانت الناس تسافر في الحناطير!

عندما أنظر إلى هذه البيوت بإمكاني أن أتخيل للحظة البيوت الناقصة التي كانت مرة إلى جانبها. هل تستطيعين تخيل البيوت التي تصل من نفية تسيدك حتى البحر؟

שהיו כל כך הרבה מכוניות, אנשים היו נוסעים בכרכרות !

בכניסה לשכונת אלמנשיה, בצדו המערבי של רחוב התחנה, ברחוב שנקרא אלג'אזלי אלע'זאלי פעל אחד מבתי הקפה הגדולים והמפורסמים ביותר באיזור, "קפה אלאנשראח". בבית קפה זה התאספו מנהיגים, אנשי ציבור ואנשי עסקים. מול בית הקפה פעלה מאפייה קטנה בבעלות מהגרים גרמנים. בצדו השני של הרחוב פעל בית קפה נוסף, עממי יותר, "קפה מדהא", על שמו של חסין מדהא בעל המקום, בו ישבו בעיקר מבוגרי השכונה.

في مدخل المنشية، في الجهة الغربية لشارع المحطة، في شارع يُدعى الغزالي عمل أحد المقاهي الأكبر والأكثر شهرة في المنطقة، «مقهى الانشراح». في هذا المقهى التقت شخصيات قيادية واجتماعية ورجال أعمال. قبالة المقهى كان هناك مخبز صغير يملكه مهاجرون من ألمانيا. في الجهة الثانية من الشارع كان هناك مقهى آخر، مقهى شعبي، «مقهى مدها» على أسم حسين مدها صاحب المقهى وقد جلس فيه في العادة مسنو المنطقة.

בואי ניכנס עכשיו לתחנת הרכבת, שהיום היא איזור של בילויים וקניות. פעם זאת היתה תחנת רכבת גדולה של העיר יאפא, והיא נמצאת לא רחוק ממה שפעם היה הנמל של העיר יאפא – אחד הנמלים הגדולים של המזרח התיכון! אנשים שהגיעו באונייה לנמל והיו צריכים להמשיך לנסוע השתמשו הרבה פעמים ברכבת. אפילו הרצל נסע בה פעם לירושלים. משום כך עברו פה אנשים

دعينا ندخل الآن إلى محطة القطار، التي تحولت اليوم إلى منطقة للتنزه والتسوق. كانت هذه في السابق محطة مدينة يافا، وهي ليست ببعيدة عما كان مرة ميناء يافا – أحد أكبر موانئ الشرق الأوسط.! الكثيرون ممن وصلوا إلى الميناء وكان ينبغي أن يواصلوا السفر استخدموا القطار. حتى هرتسل سافر فيه في إحدى المرات إلى القدس. ولهذا فقد مر من هنا الكثير من الناس من أماكن كثيرة في العالم، وكان بالإمكان سماع لغات كثيرة تختلط الواحدة بالأخرى.

מהמון מקומות בעולם, ופעם אפשר היה לשמוע כאן המון שפות שהתערבבו זו בזו.

התחנה לא נראתה ככה תמיד. אני זוכרת שלפני כמה שנים סעיד שחאדה הראה לנו את המקום, שהיה אז מוסתר על ידי עצים ושיחים קוצניים, מוקף גדר תיל. סעיד נולד ביפו והכיר אותה מאוד טוב. היום הוא חי בארצות הברית. אז, בכלל לא דמיינתי מה מסתתר מאחורי השיחים. זו היתה תגלית מדהימה. כמו לגלות מקום קסום שעצר בזמן כאן ליד הבית. מי ששחזר ושימר את כל הבתים של התחנה הוא אדריכל שקוראים לו אמנון בר אור. אמנון חיפש וחיפש, עד שהצליח לשחזר ולבנות מחדש את הבתים של התחנה בדיוק כמו שהם היו אז. כך שכאן לא צריך לדמיין. **4**

لم تكن المحطة هكذا دائما. أذكر أن سعيد شحادة دعانا قبل عدة سنوات لمشاهدة المكان، الذي غطته في حينه الأشجار والشجيرات الإبرية، محاط بأسلاك شائكة. ولد سعيد في يافا وقد عرفها جيدا. وهو يعيش اليوم في الولايات المتحدة. في وقتها لم أتخيل أبدا ما يختبئ وراء الشجيرات. لقد كان ذلك اكتشافا رائعا. كما لو إننا اكتشفنا مكانا سحريا توقف في الزمن هنا بجانب البيت. من أعاد بناء كل هذه البيوت والحفاظ عليها هو مخطط يدعى أمنون بار أور. بحث أمنون وبحث حتى استطاع إعادة بناء بيوت المحطة تماما كما كانت في حينها. **4**

מאותה רשימה ניתן ללמוד שבאלמנשיה היו 12 מאפיות, 20 בתי קפה, 14 נגריות, 3 חנויות אופניים, 5 רופאים, 7 מפעלים (3 לאריחים 3 לרהיטים ואחד למלט), 6 בתי מלון (כולם ממוקמים ברחוב התחנה), 10 מכבסות ו-3 בתי מרקחת.

בתיק מאוסף האצ"ל במכון ז'בוטינסקי, שסימונו כ4-10/8 וכותרתו "תחנת המשטרה אלמנשיה, פנקס אינפורמציה כללית, 21.06.1943", רשימת מוסדות שונים בשכונה, לצד שמות בעלי בתי העסק. מאותה רשימה ניתן ללמוד שבאלמנשיה היו 12 מאפיות, 20 בתי קפה, 14 נגריות, 3 חנויות אופניים, 5 רופאים, 7 מפעלים (3 לאריחים 3 לרהיטים ואחד למלט), 6 בתי מלון (כולם ממוקמים ברחוב התחנה), 10 מכבסות ו-3 בתי מרקחת. עוד מציין התיק שבשכונה ארבעה מוח'תארים מוסלמים, אחד יהודי (אחראי על היהודים שחיו בשכונה), ששמו היה משה לוי וכינויו בפי תושבי השכונה היה משה אלפול, ועוד מוח'תאר אחד נוצרי אורתודוקסי. שלושה רישיונות ניתנו לסופרים (Petitions writers).

בתי העסק הוקמו ברובם ברחוב התחנה, בשוק היהודים, ברחוב אלעלם וברחוב חסן בק. באלמנשיה שכנו גם משרדיה של המפלגה הקומוניסטית הפלסטינית, שחלק מחבריה היו יהודים.

في ملفّ من أرشيف منظمة «إيتسل» في معهد جبوتنسكي وشارته ٨-١٠/٤ وعنوانه «محطة شرطة المنشية - معلومات عامة، ٢١،٦،١٩٤٣»، سجلّ بمؤسسات مختلفة في الحي إلى جانب أسماء أصحاب المصالح. يُمكننا أن نستدلّ من هذا الملف أنه كان في المنشية نحو ١٢ مخبزا و٢٠ مقهى و١٤ منجرة و٣ حوانيت و٥ أطباء و٧ مشاغل (٣ للقرميد و٣ للأثاث وواحد للأسمنت)، و٦ فنادق (كلها في شارع المحطة)، ١٠ مغاسل و٣ صيدليات. يشير الملفّ أيضا إلى أنه كان في الحي ٤ مخاتير من الطائفة الإسلامية ومختار يهودي (مسؤول عن اليهود الذين سكنوا الحي) وكان اسمه موشي ليفي وكنيته موشي الفول، ومختار آخر مسيحي أورثوذكسي. ووفق الملفّ فقد مُنحت ثلاث إجازات لكتاب في الحي (Petitions writers).

أقيمت معظم المصالح في شارع المحطة وفي سوق اليهود وفي شارعي العلم وحسن بك. وكانت في المنشية مكاتب الحزب الشيوعي الفلسطيني الذي كان جزء من أعضائه يهود..

אפשר פשוט להסתכל. אבל האנשים שאת רואה היום כאן, קונים ושותים קפה, לא מדברים בערבית. האנשים שהיו כאן אז גורשו, והם לא יכולים לחזור ולחיות או אפילו לטייל כאן. זה עצוב.

حيث لا حاجة للخيال هنا. من الممكن فقط النظر. ولكن الناس الذين ترينهم هنا اليوم، يشترون ويشربون القهوة، لا يتحدثون العربية. الناس الذين كانوا هنا وقتها، طردوا، ولا يستطيعون العودة للعيش هنا أو حتى التنزه. هذا حزين.

يُمكننا أن نستدلّ من هذا الملف أنه كان في المنشية نحو ١٢ مخبزا و٢٠ مقهى و١٤ منجرة و٣ حوانيت و٥ أطباء و٧ مشاغل (٣ للقرميد و٣ للأثاث وواحد للأسمنت)، و٦ فنادق (كلها في شارع المحطة)، ١٠ مغاسل و٣ صيدليات.

בשנת 1888 הסולטן הטורקי העניק לקבוצה של שלושה יזמים את הזיכיון להקמת מסילת רכבת שתחבר את יאפא לאלקודס/ירושלים: יוסף נבון, ג'ורג' פרנג'יה, מהנדס לעבודות ציבוריות מטעם השלטון העות'מני, ויוהנס פרוטיגר, בנקאי שוויצרי. הזיכיון, שהוענק ל-71 שנה, כלל גם אפשרות להרחבת המסילה עד עזה ונאבלס (שכם). אולם הניסיון של הקבוצה לגייס משקיעים נוספים נכשל, והם נאלצו למכור את הזיכיון לחברה צרפתית – "החברה הפריזאית לעבודות ציבוריות ולבניין ירושלים." שנה לאחר מכן החלה החברה בהקמת המסילה, ובספטמבר 1892 יצאה הרכבת הראשונה מתחנת אלמנשיה לאלקודס/ירושלים. בשנים הראשונות יצאה הרכבת אחת ליום בשעה אחת בצהריים, ומאוחר יותר היתה הרכבת נוסעת מספר פעמים ביום. כשהרכבת מתקדמת במהירות של 35 קמ"ש לשעה, הנסיעה לירושלים ארכה כארבע שעות.

במתחם תחנת הרכבת בנתה את ביתה משפחת וילנד, משפחה טמפלרית שהגיעה בסוף המאה ה-19 לפלסטין. לצד וילת וילנד נבנו גם מבני תעשייה לייצור אריחים מצוירים, ששימשו את בתי יאפא ותל־אביב. במלחמת 1948 שימשה התחנה את האצ"ל כמפקדה עורפית וכבסיס גיוס. לאחר קום המדינה שכן במקום בסיס צה"ל שטיפל בנשק פגום ונשק גנוב. מאז שנות השמונים הפסיק המבנה לשמש את הצבא, ונעזב. לאחרונה המקום נפתח מחדש על ידי עיריית תל־אביב באמצעות החברה העירונית עזרה וביצרון כ"מרכז תרבות, בילוי ופנאי".

في عام ١٨٨٨ امنح السلطان التركي لمجموعة من المبادرين الامتياز من لإقامة سكة حديد لقطار بين يافا والقدس: يوسف نفون، جورج فرنجة- مهندس للأشغال العامة من قبل السلطات العثمانية، ويوهانس بروتيجر- عامل بنك سويسري. الامتياز الذي كان لمدة ٧١ سنة، شمل أيضا إمكانية توسيع السكة حتى غزة ونابلس. ولكن محاولة المجموعة تجنيد مستثمرين إضافيين فشلت، واضطروا إلى بيع الامتياز لشركة فرنسية- « الشركة الباريسية للأعمال العامة ولبناء القدس». بعد عام بدأت الشركة بإقامة السكة، وفي سيبتمبر ١٨٩٢ خرج القطار الاول من محطة المنشية للقدس. في السنوات الأولى خرج القطار مرة في اليوم في الساعة الواحدة ظهرا، ولاحقا خرج القطار مرات عدة في اليوم. سرعة القطار كانت ٣٥كم للساعة، والرحلة الى القدس استمرت حوالي ٤ ساعات.

في محيط محطة القطار بنت عائلة فيلند بيتها، وهي عائلة من التمبلريين وصلت نهاية القرن التاسع عشر إلى فلسطين. إلى جانب الفيلا أقيمت ورش صناعية لإنتاج البلاط المنقوش التي رُصفت بها بيوت يافا وتل أبيب. في العام ١٩٤٨ استُعملت المحطة كمقر خلفي ومكتب تجنيد لمنظمة «إيتسل». بعد قيام الدولة كان في المكان معسكر للجيش عالج السلاح المعطوب أو المسروق. توقف المبنى عن خدمة الجيش في الثمانينيات وهُجر. مؤخرا فتحت المكان بلدية تل أبيب بمساعدة الشركة البلدية «عزرا وبتسرون» كمركز ثقافي وترفيه.

5 בואי עכשיו נצא מתחנת הרכבת ונחצה את הכביש, לכיוון הבית המרובע שלצדו דגלי ישראל. זהו בית האצ"ל, מוזיאון שעשו לעצמם האנשים שכבשו את אלמנשיה וגירשו את התושבים שלה. יש המון שמות שכתובים כאן, נכון? הם כולם שמות בעברית של האנשים שכבשו את המקום. אבל אין כאן את השמות של האנשים שגרו פעם בבית הזה, או של השכונה שהבית היה בה, או של מי שבנה אותו. אולי פעם הבית הזה יהפוך להיות מוזיאון שמספר את ההיסטוריה של שכונת אלמנשיה; או אולי פעם יחזרו הנכדים של מי שגרו פה פעם?

תסתכלי על המבנה, מה את רואה בו?
איזה מחשבות הוא מעורר אצלך?

5 تعالي الآن نخرج من محطة القطار ونقطع الشارع باتجاه البيت المربع حيث ترتفع بجانبه أعلام إسرائيل. إنه بيت منظمة «إيتسل»، متحف أقامه لأنفسهم أولئك الذين احتلوا المنشية وهجّروا سكانها. أسماء كثيرة مكتوبة هنا، لا؟ كلها أسماء بالعبرية للناس الذين احتلوا الموقع. لكن لا توجد هنا أسماء الناس الذين كانوا يعيشون في زمن مضى في هذا البيت، أو أسم الحي الذي كان البيت جزءا منه أو أسم الذي بناه. ربما يتحول هذا البيت في يوم ما إلى المتحف الذي يحكي تاريخ حي المنشية، أو ربما عاد في يوم ما أحفاد الذين عاشوا هنا في الماضي؟

أنظري إلى المبنى، ماذا ترين فيه؟
أي أفكار يُثير في رأسك؟

בואי נעצום עוד פעם עיניים ונדמיין איך יכול להיראות כל המקום הזה כשהאנשים שחיו כאן פעם והמשפחות שלהם יחזרו.

כשאני מסתכלת עליו אני רואה מבנה שחציו התחתון הוא בית, וחלקו העליון הוא זכוכית שחורה שהורכבה עליו, והיא ממש לא נראית שייכת למבנה הזה; נכון? הבית שהיה כאן פעם היה יותר גדול. כנראה היו כאן שלושה בתים מחוברים אחד לשני, אבל הרסו אותם כדי ליצור ריבוע, שיוכל להפוך לקובייה, שיוכל להפוך למוזיאון. ועכשיו, בואי נתרחק קצת מבית האצ"ל לכיוון צפון מזרח, ונעמוד על גבעת הדשא שקרובה לכביש. תסתכלי על קו החוף, לכיוון צפון. את רואה את הצורה של קו החוף? את מזהה את הגידול המשונה הזה שנראה כאילו מודבק עם פלסטילינה על קו החוף? כאן טמונה אלמנשיה. היא מתחת לדשא. בואי נלך קצת על הטיילת ליד המים. פעם הבתים של השכונה הגיעו עד לקו המים ממש. היום הדשא מכסה אותם. שכונת אלמנשיה נמצאת ממש כאן מתחת לרגלינו. בואי נעצום עוד פעם עיניים ונדמיין איך יכול להיראות כל המקום הזה כשהאנשים שחיו כאן פעם והמשפחות שלהם יחזרו. בואי נדמיין איך ייראה כשנראה ונשמע כאן גם ערבית. את מצליחה? תעזרי לי.

عندما أنظر إليه أرى مبنى نصفه الأسفل بيت ونصفه الأعلى من زجاج أسود رُكب عليه لا يبدو إطلاقا أنه تابع للبيت، صحيح؟ البيت الذي كان هنا مرة كان أكبر. كما يبدو كان هن ثلاثة بيوت مرتبطة ببعضها لكن هدموها ليُنتجوا مربعا يُمكن أن يتحول إلى مكعّب ليصير في النهاية متحفا. والآن، دعينا نبتعد قليلا عن بيت «إيتسل» باتجاه الشمال الشرقي لنقف على تلة العشب القريبة من الشارع. أنظري إلى خط الشاطئ، باتجاه الشمال. هل ترين شكل خط الشاطئ؟ أنت ترين التوسيع الغريب الذي يبدو وكأنه تم وصله بالمعجون بالشاطئ؟ هنا دُفنت المنشية. غنها تحت هذا العشب. دعينا نسير قليلا على الرصيف قرب الماء. مرة من المرات وصلت البيوت إلى خط الماء تماما. حاليا يُغطيها العشب. حي المنشية موجود هنا تماما تحت أرجلنا. تعالي نغمض أعيننا مرة أخرى ونتخيل كيف يُمكن لهذا المكان أن يبدو عندما يعود إليه الناس الذين عاشوا هنا وعائلاتهم. تعالي نتخيل كيف سيبدو عندما نرى ونسمع اللغة العربية أيضا. هل تنجحين؟ ساعديني.

تعالي نغمض أعيننا مرة أخرى ونتخيل كيف يُمكن لهذا المكان أن يبدو عندما يعود إليه الناس الذين عاشوا هنا وعائلاتهم.

"זה היה מבנה שהיה שייך רגשית לאצ"ל, והוא היה הרוס. תמיד זה קצת נוסטלגי, אנחנו אוהבים את הבתים האלה מאבן הכורכר. רצו לשים שם אנדרטה. זו לא היתה לידיעתי הצהרה פוליטית, אלא צורך בזיכרון. אנשי האצ"ל רצו שם אנדרטה, ואנחנו אמרנו למה לא להשתמש במה שקיים. ההחלטה להשתמש בשאריות המבנה היתה החלטה ארכיטקטונית נקייה. לא היה שום דבר פוליטי בעסק הזה. זו היתה החלטה ארכיטקטונית להיזכר בחלל שהיה, מעין קובייה מזכוכית כאילו וירטואלית. לי היתה תחושה שההרס קילף הכול ונותר כאילו החלל עצמו, מה שנשאר לעשות זה לשים מנסרה דמוית בניין, שתמנע את ההתפשטות של הריק" (דני שוורץ, אחד מהאדריכלים שתכננו את מוזיאון האצ"ל בריאיון עם ליאת סאבין-בן שושן).

« المبنى كان تابعا من ناحية عاطفية للإيتسل»، وكان مهدما. دائما في الأمر قليل من النوستالجيا، نحن نحب تلك البيوت المبنية من حجر الكركار. أرادوا أن يثبتوا هناك نُصبا تذكاريا. ولم يكن في الأمر برأيي أي مقولة سياسية وإنما الحاجة إلى التذكر. رجاللات إيتسل أرادوا هناك نصبا تذكاريا، وقلنا لهم لماذا لا تستعملون ما هو موجود. قرار استعمال ما ظلّ من البيت هو قرار معماري بحت. لم يكن في الأمر أي شيء سياسي. كان القرار معماريا أن نتذكر الشهيد الذي سقط هناك، من خلال مكعب زجاجي كأنه افتراضي. كان لدي شعور أن الدمار أزال القشرة عن كل شيء وبقي الفراغ نفسه.ولم يتبقى سوى تثبيت مجسم يشبه المبنى يمنع انتشار الفراغ» (داني شفارتش، أحد المعماريين الذين هندسوا متحف ألـ «إيتسل» في مقابلة مع ليئات سابين ـ بن شوشان).

החורבות מהוות עדות למה שהיה: גם לעבר הפלסטיני-יהודי של המקום, על מגוון היחסים המורכבים שנוצרו אז, וגם על הניסיון למחוק אותו. אבל החורבות מייצרות גם סוג של עודפות במרחב.

אפילוג, או: מה עושות חורבות אלמנשיה באמצע תל־אביב?

המבנים הבודדים שנותרו ממה שהיתה פעם שכונת אלמנשיה – מסגד חסן בק, תחנת הרכבת ומוזיאון האצ"ל – הם היוצא מן הכלל שמעיד על הכלל. הם מעידים גם על הכוח הריבוני שמסוגל להחליט אילו מבנים ייהרסו ואילו מבנים יישארו, ואיך ייראו ומה יהיו השימושים שלהם.

החורבות של אלמנשיה שמופיעות במרקם העירוני של תל־אביב היום אינן חורבות "קלאסיות", עזובות בצד הדרך, אלא מבנים שהרסו אותם כדי לבנותם מחדש, שיפצו אותם, וחידשו אותם, וכיום הם מתפקדים כחלק מהמקום. שניים מתוכם, שהיו מבני ציבור – מבנה תחנת הרכבת והמסגד – ממשיכים לשמש כמקומות ציבוריים; ואילו בית האצ"ל, שהיה מרחב פרטי, בית של משפחה, הפך למרחב ציבורי – מוזיאון שמהלל את הכיבוש האלים של השכונה. חורבות אלה מתוות פרדיגמות שונות של יחסים דיאלקטיים, קונפליקטואליים,

تغريبة، أو ماذا تفعل آثار المنشية في قلب تل أبيب؟

المباني القليلة التي بقيت مما كان مرة حي المنشية ـ مسجد حسن بك ومحطة القطار ومتحف «إيتسل» ـ هي الخارج عن القاعدة الذي يدلّ عليها. فهي تدلّ أيضا على القوة السيادية القادرة على اتخاذ القرار بشأن أي المباني تُهدم وأيها تُحفظ من الهدم وكيف تبدو ولأي غرض تُستعمل.

آثار المنشية التي تظهر في النسيج البلدي لتل أبيب الآن ليست آثار «تقليدية»، خرائب متروكة على جوانب الطرق وإنما مبان هدموها كي يبنوها من جديد، رمموها وجددوها لتصير جزءا من الحيز. اثنان منها وكانا مبنيين عامين ـ بناية محطة القطار والمسجد ـ لا تزال تُستخدم كبنايتين عامتين، بينما مبنى «إيتسل»، الذي كان حيزا خاصًا، بيت سكني لعائلة، تحول إلى مبنى عام ـ مبنى يمجّد الاحتلال القسري للحي. تُنتج هذه الآثار أنساق مختلفة لعلاقات جدلية، صراعية بين ماضي المكان وحاضره. تشكل الآثار شهادة على ما كان:

שמתקיימים בין העבר של המקום וההווה שלו. החורבות מהוות עדות למה שהיה: גם לעבר הפלסטיני-יהודי של המקום, על מגוון היחסים המורכבים שנוצרו אז, וגם על הניסיון למחוק אותו. אבל החורבות מייצרות גם סוג של עודפות במרחב.

הפסיכואנליטיקאי כריסטופר בולאס (Bollas) פיתח את המושג "לא נחשב ידוע" (unthought known), על מנת לתאר את מה שידוע לנו בטרם הצלחנו לנסחו במילים, אפילו במחשבה. בעבודה עם מטופלים חווה המטפל את המטופלים בסומא שלו, בחושיו ובגופו. בצורה הברורה ביותר, ישנם מטופלים שגורמים למטפל להרגיש רגוע וקשוב, בעוד אחרים מייצרים תחושות גופניות מורכבות ומתחים. התעוררותן של

على الماضي الفلسطيني ـ اليهودي للمكان، أيضا، على تنوع العلاقات المركبة التي نشأت في حينه، وكذلك على محاولات محو معالم المكان. كما أن الآثار تشكل أيضا نوعا من القيمة المضافة للمكان.

طوّر لمحلل النفسي كريستوفر بولاس (Bollas) مصطلح «المعروف غير المعتبر» (unthought known)، لوصف ما هو معروف لنا قبل أن ننجح بصياغته كلاما، أو تفكيرا. في عمله مع المُعالَجين شعر المُعالِج بمرضاه بحدسه وحواسه وجسده. بشكل واضح جدا، هناك مرضى يسببون للمعالِج الشعور بالهدوء والإصغاء في حين إن آخرين يُنتجون لديه مشاعر جسدية مركبة ومتوترة. نشوء هذه المشاعر غير محصورة في حالات المعالجة النفسية التحليلية. في كل علاقات نطورها مع الآخرين فإننا نحمل الآثار نفسها علينا،

تشكل الآثار شهادة على ما كان: على الماضي الفلسطيني ـ اليهودي للمكان، كذلك، على تنوع العلاقات المركبة التي نشأت في حينه، وكذلك على محاولات محو معالم المكان. كما أن الآثار تشكل أيضا نوعا من القيمة المضافة للمكان.

תחושות אלה אינן, כמובן, בלעדיות לסיטואציה טיפולית, פסיכואנליטית. בכל סוג של יחסים שאנו מפתחות עם אנשים, אנו נושאות את אותם האנשים, את ההשפעות שלהם עלינו, בגוף ובנפש שלנו, כסוג של ידע גופני שמתקיים עוד בטרם הוא מעובד על ידי השפה.

אני רוצה לחשוב על התפקוד של החורבות של אלמנשיה בתודעה של ישראלים רבים כסוג של "לא נחשב ידוע". עוד בטרם נחשפתי לסיפור של אלמנשיה, הייתי במקום: טיילתי בטיילת בין יפו לתל־אביב וראיתי את מוזיאון האצ"ל בשקיעה. כמה פעמים, בקיץ בעיקר, ראיתי זוגות – חתן וכלה שמצטלמים, כשקירות המוזיאון משמשים להם תפאורה רומנטית.

גם כשהלכתי לשוק הכרמל לערוך קניות ביום שישי, שמעתי לא פעם את קריאת המואזין מתוך מסגד חסן בק, והשתי קצת מוזר לנוכח המסגד העטוף במגרשי חניה ובתי מלון מפוארים. מה לו למסגד מבודד באיזור שנראה בוודאות כלא מקבל

في أجسادنا ونفسياتنا كجزء من معرفة جسدية حتى قبل أن يتم إدراكها من خلال التفكير.

أريد أن أفكّر في وظيفة آثار المنشية في وعي الكثير من الإسرائيليين كنوع من «المعروف غير المعتبر». قبل أن أنكسف لقصة المنشية فقد كنت في الموقع: تجولت هناك على الرصيف بين يافا وتل أبيب وشاهدت متحف «إيتسل» وقت الغروب. في عدد من المرات، في الصيف بشكل خاص، رأيت أزواجا ـ عريسا وعروسا، يلتقطون صورا هناك بينما تشكل جدران المتحف خلفية جمالية رومانسية.

كذلك عندما ذهبت إلى سوق الكرمل للتسوق أيام الجمعة، سمعت أكثر من مرة دعوات المؤذن من مسجد حسن بك وشعرت بالدهشة على مرأى من المسجد المحاط بمواقف سيارات وفنادق فخمة. ما لهذا المسجد المعزول في منطقة يبدو واضح أنها لا تقبل وجوده هناك؟ وأي تفسير منطقي يُمكن أن يكون لبيت فلسطيني وسط شريط الشاطئ قريبا من يافا؟ شيء ما سبب لي شعورا غير مريح، لكني لم أعرف ما هو ـ وللحقيقة فإنني لم أخصص

את הימצאותו שם? ואיזה הסבר הגיוני יכול להימצא לבית פלסטיני באמצע רצועת החוף, בקרבת יפו? משהו גרם לי להרגיש לא נוח, אך לא ידעתי מה – ולאמתו של דבר גם לא הקדשתי לכך מחשבה רבה אז. את חוסר הנוחות שהרגשתי, אני מבינה היום כהופעה של ה"לא נחשב הידוע". בגוף שלי שמעתי את המואזין, ראיתי את המסגד, וראיתי את קירות הבית הפלסטיני – את קשתות החלונות, את מבנה האבן המפואר עליו נבנה מוזיאון האצ"ל; כך ידעתי, ובכל זאת לא ידעתי, לא רציתי לדעת, מה אני רואה, מה אני שומעת.

הלא נחשב הידוע של בולאס הוא מושג שמציע פרשנות פורייה לאופן שבו ניתן להבין את היחס שלנו, ישראליות וישראלים שחיים היום בתל־אביב, אל החורבות של אלמנשיה. במציאות שבה

له الكثير من التفكير في حينه. عدم الارتياح الذي شعرت به أفهمه اليوم كظهور «الشيء المعروف لكن غير المعتبر». سمعت المؤذن بجسدي وبه رأيت المسجد وجدران البيت الفلسطيني . وقناطر الشبابيك ومبنى الحجر الفخم الذي أقيم عليه متحف «إيتسل»، هكذا عرفت، وعلى من ذلك لم أعرف، لم أرغب في معرفة ما أرى وأسمع.

«المعروف غير المعتبر» لدى بولاس مصطلح يقترح تفسيرا خصبا للشكل الذي يُمكن أن نفهم تعاملنا، نحن الإسرائيليين والإسرائيليات الذين نعيش حاليا في تل أبيب، مع آثار المنشية. في واقع لا تشكّل المنشية فيه جزءا من ذاكراتنا الشخصية فإننا لا نتذكر الحي ولا الناس الذين عاشوا هنا. لا نتذكر التدمير ولا الإخلاء. نعرف فقط الحديقة. ومع هذا فإننا نعرف شيئا ما.

זהו ידע גופני, ידע ראשוני, שלעתים נותר כידע עודף שלא מתיישב עם הידע האחר שלנו, ולכן הוא נדחק – אך לא נעלם.

שכונת אלמנשיה היא כבר לא חלק מהזיכרונות האישיים שלנו, אנחנו לא זוכרות את השכונה, לא זוכרות את האנשים שחיו כאן. אנחנו לא זוכרות את ההחרבה ולא את הפינוי. אנחנו מכירות רק את הגן. ובכל זאת, משהו אנחנו כן יודעות.

בולאס שואל: באיזו דרך הופך הלא נחשב הידוע לנחשב? והוא עונה: דרך החוויה של הסובייקט את האחר קורה שייצוגים מנטאליים של אותה חוויה יכולים לשאת ולייצג את הניב של הלא נחשב הידוע. אני יודע משהו על המטופל עוד לפני שאני חושב את מה שאני יודע, הוא ממשיך. המפגש, החוויה של הסובייקט את האחר הוא שמייצר ידע: במקרה המתואר על ידי בולאס זהו המפגש של המטופל עם המטפל שלו, ובמקרה של אלמנשיה – המפגש של ישראלים וישראליות עם החורבות של השכונה. זהו ידע גופני, ידע ראשוני, שלעתים נותר כידע עודף שלא מתיישב עם הידע האחר שלנו, ולכן הוא נדחק – אך לא נעלם.

يسأل بولاس: بأي طريقة يتحول المعروف غير المعتبر إلى معتبر؟ ويُجيب: عن طريق شعور الذات أن الآخر يحدث وأن تمثيلات عقلانية للتجربة تستطيع ان تحمل لغة «المعروف غير المعتبر». أعرف شيئا ما عن المعالَج عندي قبل أن أفكر ما أعرفه، يُضيف. اللقاء، معايشة الذات للآخر هي التي تُنتج المعرفة: في الحالة التي يصفها بولاس فإنه اللقاء بين المعالَج وبين المعالِج، وفي حالة المنشية . لقاء الإسرائيليين والإسرائيليات مع آثار المنشية. إنها معرفة جسدية، معرفة أولية، تبقى كمعرفة زائدة لا تنسجم مع المعرفة الأخرى لدينا وعليه يتم حجبها . لكن دون أن تختفي.

إنها معرفة جسدية، معرفة أولية، تبقى كمعرفة زائدة لا تنسجم مع المعرفة الأخرى لدينا وعليه يتم حجبها ـ لكن دون أن تختفي.

המושג של בולאס, לא נחשב ידוע, פורם את הבינאריות שנוצרת בהצבה של מה שאני יודעת אל מול מה שאני לא יודעת, ויוצר רצף אחר בין שני המצבים ידע/לא־ידע, או מודע/לא־מודע. החורבות של אלמנשיה, הנטועות בתוך המרקם העירוני של תל־אביב 2011, ובתוך הגוף של מי שמבלים זמן לצדן ובתוכן, מעידות על כך שבמובן מסוים אלמנשיה לא נמחקה. החורבות ממשיכות לפעול, ואפשר לראות בהן לא רק את הכיבוש והמחיקה, אלא גם מקומות שמהם ניתן להתחיל לחשוב מחדש את המרחב ואת היחסים בתוכו.

مصطلح بولاس «المعروف غير المعتبر» يفكك الثنائية التي تنشأ من وضع الأنا العارفة قبالة الأنا التي لا تعرف ويُنتج تواصلا آخر بين الحالتين، معرفة/لا معرفة، أو واع/غير واع. آثار المنشية المزروعة وسط النسيج المديني لتل أبيب ٢٠١١ وفي أجساد الذين يقضون الوقت بجوارها أو فيها، تشهد بمعنى ما على أن المنشية لم تُمحَ. تواصل الآثار فعلها، ويمكننا أن نرى فيها ليس الاحتلال والطمس فقط، وإنما أماكن يُمكن أن نبدأ منها التفكير من جديد بالحيز والعلاقات داخله.

// מקורות //

אלחייני צבי (2004), 'אחיזות החוף, אחוזי החוף',
אתר "מכונת קריאה": www.readingmachine.co.il

מוריס בני (1991), **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים, 1947—1949**, תל־אביב: עם עובד.

קרק רות (1984), **יפו 1799-1917**, ירושלים: יד בן צבי.

רוטברד שרון (2005), **עיר לבנה, עיר שחורה**, תל־אביב: בבל.

זוכרות את מנשיה, חוברת בהוצאת עמותת זוכרות.

// المصادر //

الحياني تسبي (٢٠٠٤)، «أحيزوت هحوف، أحوزي هحوف»، موقع
«مخونات كريئاة»: www.readingmachine.co.il

موريس بيني (١٩٩١)، **ولادة مشكلة اللاجئين الفلسطينيين، ١٩٤٧ – ١٩٤٩**، تل أبيب: عام عوفيد.

كرك روت (١٩٨٤)، **يافا ١٧٩٩–١٩١٧** ، القدس: يد بن تسفي.

روتبرد شارون (٢٠٠٥)، **مدينة بيضاء، مدينة سوداء**، تل أبيب: بابل.

ذاكرات المنشية، كراسة من إصدار جمعية «زوخروت».

הסיור נכתב במקביל לכתיבת התיזה שלי על אלמנשיה
בהנחייתה של לואיז בית לחם באוניברסיטה העברית.
אני מודה לאריאלה אזולאי, רותי גינזבורג ואור אלכסנדרוביץ'
על הערותיהם החשובות.

كتبت الجولة في الوقت ذاته الذي كتبت فيه وظيفة الماجستير
عن المنشية تحت إشراف لويز بيت لحم من الجامعة العبرية.
شكري الجزيل لأرئيلا أزولاي وروتي جينزبورغ وأور الكسندروفيتس
على ملاحظاتهم القيمة.

פנים נטוש עם חלון חסום // بيت مهجور مع شباك مسدود

הנהלת החניון לא אחראית לכלום // إدارة الموقف غير مسؤولة عن شيء